

Ислом Нури

Ибодатларнинг хилма-хиллиги

Бизга ибодатларни турли хил қилиб берилиши Аллоҳнинг раҳмати ва етук ҳикматидандир. Ибодатлар ичида баданимиз билан адо этиладиганлари – масалан, намоз каби, молимизни сарфлаш билан бажариладиганлари – масалан, закот каби, мол ва бадан билан қилинадиганлари – масалан, ҳаж ва умра каби ҳамда фақат тил билан адо этиладиганлари бор – масалан, зикр ва дуо қилишга ўхшаш.

Ибодатлар фарз ва суннатларга бўлиниши ҳаммага маълум. Бироқ фарз ва суннатлар ҳам ўз ичида бир-биридан даражаларда фарқ қилади. Масалан, намозда ҳар куни ўн икки ракаат суннати ротиба (фарздан аввал ё кейин ўқиладиган суннатлар) бўлса, суннати ротибалардан пастроқ даражадаги бошқа суннатлар ҳам бор. Масалан, аср намозидан аввал ўқиладиган 4 ракаат ҳам, чошгоҳда ўқиладиган Зуҳо (Чошгоҳ) намози ҳам суннатлардандир. Суннат намозлари ичида энг олийси тунги «қиёмул-лайл» намозидир. Тунги намоз ҳам ўз навбатида турличадир. Уни икки ракаатдан ёки тўрт ракаатдан ўқилиб, охири витр – тоқ намоз билан тугатилади. Витрни ҳам турлича – бир ташаҳҳуд билан уч ракаат, беш ракаат, етти ракаат ё эса тўққиз ракаат ҳам ўқилиши мумкин ва ҳоказо.

Шундай қилиб, ибодатларга назар ташлар экансиз, уларнинг сонда, вақтда, кўриниш ва сифатда ҳамда ҳукмда турлича эканлигини топасиз. Бундай хилма-хиллик ҳикмати ибодат қилувчи ҳадеб бир хил ибодатларни қилавериб малолланиб қолмасдан доимо янгиланиб туриши бўлса ажаб эмас.

Сўнгра одамлар ҳам ибодатга мойил бўлишда, тоқат-имкониётда баробар эмаслар. Дарҳақиқат, баъзи инсонлар қайсидир ибодатда

Ислом Нури

бошқасидан кўра кўпроқ лаззат топади. Аллоҳга ҳамдлар бўлсинки, У жаннат дарвозаларини ибодат турларига кўра турлича қилиб номлаб қўйган: Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилади, расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дедилар:

«Кимки Аллоҳ йўлида бир жуфт нарсани инфоқ қилса унга жаннат дарвозаларидан: «Эй Абдуллоҳ, бу яхшидир»- деб нидо қилинади. Ким намоз аҳлидан бўлса намоз дарвозасидан чақирилади. Ким жиҳод аҳлидан бўлса жиҳод дарвозасидан чақирилади. Ким рўза аҳлидан бўлса «Райён» дарвозасидан чақирилади. Ким садақа аҳлидан бўлса, садақа дарвозасидан чақирилади». Бухорий ривояти.

Бу ҳадисда айтилган «фалон ибодат аҳли»дан мақсад шу ибодатларнинг нафлларини кўп қилувчилардир. Аммо фарзларига келсак, уларни адо этиш барча учун бирдек зарур ва мажбурийдир.

«Ота - жаннат эшикларининг энг ўртасидир. Истасанг бу дарвозани қўлдан бергин, истасанг уни сақлаб қол!». Термизий ривояти.

Бундан мурод ота-онага яхшилик қилишдир.

Ибодатларнинг хилма-хиллиги фарз ва вожиб амалларга риоя қилиш билан бирга кишига ўзи истаган нафл ибодатлардан кўпайтириш имконини беради. Бу эса иймон заифлигини даволашда муҳим омилдир.

Шу ҳам диққатга сазоворки, мусулмон киши турли ибодатлар ва уларнинг фазли ҳақида ворид бўлган оят-ҳадисларни кўздан кечирар

Ислом Нури

экан, баъзи ибодатларнинг бошқаларига қараганда қалбга ўзгача таъсири ва ўзига хос латиф маънолари борлигини кашф этади. Бунга икки мисол келтириб ўтмоқчимиз:

а) Абу Зар розияллоҳу анҳу ривоят қилади, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам дедилар: **«Аллоҳ таоло уч кишини яхши кўради ва уч кишини ёмон кўради. Аллоҳ таоло яхши кўрадиган уч кишининг бири - ўз жамоаси билан душманга йўлиқиб, ўлдирилгунча ёки жамоаси ғалабага эришгунча душманга кўксини тутиб жанг қилган киши. Иккинчиси - бир жамоа билан сафарга чиққан, кўп юришгач, дам олиш учун бирон ерда қўнган, жамоаси дам олаётган чоғи бир ўзи четроққа ўтиб намоз ўқиган ва биродарларини жўнашлари учун уйғотган киши. Учинчиси эса - озор берадиган қўшнисини бўла туриб, унинг озорига ўлгунча ёки кўчиб кетгунча сабр қилган кишидир...»**. Аҳмад ривояти.

б) Пайғамбар соллalloҳу алайҳи ва саллам олдиларига бир киши қалби қотиб қолаётганидан шикоят қилиб келган эди, унга:

«Қалбинг юмшаб, ҳожатинг раво бўлишни итсайсанми? - Етимга меҳрибонлик қил, бошини сила, таомингдан едир - шунда қалбинг юмшаб, ҳожатинг раво бўлади!». Табароний ривояти. Албоний саҳиҳ деган, «ас-Силсилатус-саҳийҳа» 2/533

Ёмон оқибатдан қўрқмоқ

Умрнинг охирида бирон ёмон иш қилиб қўйиб, ҳаёти ўша иш билан якун топишидан қўрқиб мўминни тоат-ибодатга ундайди. Ҳаётнинг ёмон оқибат билан тугашининг сабаблари турлича бўлади. Қуйида

Ислом Нури

уларнинг баъзиларини кўрсатиб ўтамиз.

«Кимда-ким ўзини бирон темир нарса билан ўлдирса, жаҳаннам ўтида ўша темирни қорнига (тўхтовсиз) санчиб абадул-абад азобланади. Кимда-ким заҳар ичиб ўзини ўлдирса, жаҳаннам ўтида ўша заҳарни хўплаб-хўплаб ичган ҳолда абадул-абад азобланади. Кимки ўзини тоғдан ташлаб ўлдирса, жаҳаннам ўтига ўзини ташлаганча унда абадул-абад азобланади». Муслим ривояти 109.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида ҳам бир неча шунга ўхшаш воқеалар содир бўлган. Масалан, **«Бир киши жиҳодда мусулмонлар сафида кофирларга қарши шундай олишдики, бирон киши у каби жанг қилолмади. Уни яхши жанг қилишини Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга мақташганида:**

- У одам дўзах аҳлидан!- дедилар.

Бир мусулмон шундан кейин унинг кетидан қолмай кузатиб юрди. Охири ўша киши жангда қаттиқ жароҳат олгач, оғриққа чидай олмади-да кўкрагининг ўртасига қиличини қўйиб унга (жасадининг оғирлигини ташлаб) суянди ва ўзини-ўзи ўлдирди». Бухорий ривояти.

Ҳаёти ёмон оқибат билан тугаган инсонлар ҳақида аҳли илмлар ўз китобларида кўпгина ибратли воқеаларни ёзиб қолдирганлар. Жумладан Ибнул Қаййим роҳимаҳуллоҳ ўзининг «Дард ва даво» номли китобида шундай дейди:

«Пешонасига ёмон хотима битилган кимсаларнинг бирига ўлим

Ислом Нури

тўшагида ётганда: «Ла илаҳа иллаллоҳ деб калима келтиргин!»- дейишса: «Айтолмаяпман!»- деб жавоб қилган. Яна бири ўлим тўшагида шаҳодат калимаси ўрнига алахлаб қўшиқ айта бошлаган. Тижорати Аллоҳ зикридан машғул қилиб қўйган бир савдогарга: «Ла илаҳа иллаллоҳ дегин!»- дейилса, унинг оғзидан фақат: «Бу яхши мол, жуда сизбоп, буни нархи арзон!»- деган гапдан бошқа нарса чиқмаган ва шу ҳолда жон берган».

«Тариқул Ҳижратайн» номли китобларида зикр қилган ривоятларида атилишича: ал-Малик ан-Носир аскарларидан бирига ўлим етганда ўғли унга: «Ла илаҳа иллаллоҳ денг!»- деб айтса, отаси бунинг ўрнига: «Носир менинг эгам!»- деган гапни қайта-қайта айтиб жони узилган. Бошқа бир одамга ўлими олдидан тавҳид калимасини талкин этилса, у: «Фалон ховлининг у ерини тўғрилаб қўйинглар, фалон боғда бундай қилинглари!»- дея бошлаган. Бир судхўрга ўлими олдида: «Ла илаҳа иллаллоҳ дегин!»- деб айтилса, у: «ўнига ўн бир!»- дея такрорлаганча жон таслим қилган. Бундайларнинг баъзиларини ранги қорайиб кетгани ёки юзи қибладан бурилиб қолгани ҳақида ҳам ривоятлар келади.

Ибнул Жавзий роҳимаҳуллоҳ айтади: «Унда жуда кўп яхшиликлар бор деб ўйлаб юрган одамнинг ўлаётган кечасида: «Ана Парвардигорим менга зулм қияпти!»- деб айтаётганини эшитганман (Албатта Аллоҳ унинг гапларидан покдир). Ўзи ўлим тўшагида ётганига карамасдан у Аллоҳ таолога зулм билан тухмат қиларди. Сўнгра Ибн Жавзий роҳимаҳуллоҳ гапида давом этиб айтадики: «Мен ҳам безовта бўлганча шундай кунга йўлиқишга тайёргарлик кўра бошладим». «Сайдул хотир» 137.

Ажабо, одамлар бу каби воқеаларни кўриб қанча ибрат олганлар, ўлим

Ислом Нури

талвасасида ётганларнинг аянчли аҳволларидан бизга махфийлари эса бунданда кўпроқ ва оғирроқдир. «Дард ва даво» 171-бет.

Ўлимни кўп эслаш

«Лаззатларни вайрон қилувчини яъни, ўлимни кўп эсланглар».
Ибн Можа ва Термизий ривояти

Ҳа, дарҳақиқат, ўлимни эслаш кишини гуноҳдан тийиб туради, тош қотган қалбини юмшатади. Қайси бир инсон қийинчиликда, танг аҳволда қолганда ўлимни эслайдиган бўлса, унга ҳаёти кенгроқ кўрина бошлайди. Ким уни енгиллик-фаровонликда эсласа, ўлим унга ҳаётнинг тор ва қисқа эканлигини эслатади.

Ўлимни эслатадиган нарсаларнинг энг каттаси қабрларни зиёрат қилмоқ. Шунинг учун ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабрларни зиёрат қилиб туришга буюрдилар: **«Мен сизларни қабрларни зиёрат қилишдан қайтарган эдим. Энди уларни зиёрат қилинглар, чунки бу қалбни юмшатади, кўзни ёшлантиради, охиратни эслатади. Бекорчи сўзларни сўзламанглар».** Ҳоким ривояти.

Мусулмон кишига ибратланиш, панд насиҳат олиш учун кофирларнинг қабрларини ҳам зиёрат қилишга рухсат берилган. Бунинг далили ушбу саҳиҳ ҳадисда келган:

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам оналарининг қабрини зиёрат қилиб ўзлари ҳам йиғладилар, ёнидагиларни ҳам йиғлатдилар. Сўнгра: «Раббимдан онамга истиғфор айтишга рухсат сўраган эдим, изн бермади. Онаминг қабрини зиёрат

Ислом Нури

қилишга рухсат сўраган эдим, бунга изн берди. Сизлар ҳам қабрларни зиёрат қилинглар, чунки улар охиратни эслатади»- дедилар. Муслим ривояти.

Қабрларни зиёрат қилиш қалбни юмшатадиган энг яхши воситалардандир. Бунда зиёрат қилувчи ўлимни эслаш билан фойдаланса, ўликлар зиёрат қилувчининг дуоларидан фойдаланишади. Суннатда қабристонга борган киши қуйидагича дуо қилишга буюрилган:

«Ассаламу ала аҳлид-дияри минал-муъминийна вал-муслимийн ва ярхамуллоҳул-муस्ताқдимийна минна вал-муस्ताъхирийн, ва иннаа ин ша Аллоҳу бикум лалаҳиқуун»

«Ассалому алайкум, эй бу ерда ётган муъмин мусулмонлар! Аллоҳ таоло биздан аввалгиларни ҳам, кейингиларни ҳам раҳм айласин! Биз ҳам Аллоҳ хоҳласа яқинда кетингиздан етиб боргучимиз!». Муслим ривояти.

Қабрларни зиёрат қилаётган киши зиёрат одобларига риоя қилиши, қалбини ҳозир қилиши, зиёрат қилишдан Аллоҳ розилигини ва қалбини ислоҳ қилишни қасд қилиши ҳамда тупроқ остига кириб, аҳли-биродарларидан узилиб қолган кишилардан ибрат олиши лозим бўлади. Зиёратчи орзу ҳавасларга берилиб, мол-дунё жамлаган сўнгра вафот этиб кетган ёру-биродарларининг қабр ичидаги ҳолатини фикр мулоҳаза қилиб кўрсин, уларнинг узун орзу-ҳаваслари қандай қилиб калта бўлиб узилиб қолгани, мол-дунёлари уларни беҳожат қила олмагани, тупроқ уларнинг чиройли юзларини чиритиб юборгани, таналари қабрда майда-майда бўлиб уваланиб кетгани, улардан сўнг аёллари тул қолиб, фарзандлари эса етим бўлгани ҳақида тафаккур

Ислом Нури

қилсин. Ўзи ҳам бир кун албатта қабрга киражагини, ҳозир қабрда ётганлар каби унинг ҳам барча аъзолари парчаланиши, икки кўзи қандай оқиб тушиши, қурт унинг тилини кемиришини бир тасаввур қилсин. Дунё матоларига алданиб қолиш, соғлиги ва ёшлигига суяниш, ўйин-кулгига мойил бўлиш офатлари ҳақида ўйлаб кўрсин.

Эй, шайтон сўзига алданган ғофил!

Қариб, бир оёғинг гўрга ҳам кирмиш.

Насихат бефойда – тош қотган бу дил!

Кўзу қулоқ сенга нечун берилмиш?!

Кўру карлик асло инсонга ормас.

Ҳидоят топмаган кимсадан бўлак.

На замон на макон мангу қололмас.

На қуёш на ойу на олий фалак.

Кетар ҳар бир жонзот Аллоҳдан ўзга.

Кетмоқни истаса, ёмон кўрса-да.

Ким ўлимни кўп эсласа уч нарсага ноил бўлади:

- Тавбага шошилади
- Қалбида қаноат ҳосил бўлади

Ислом Нури

- Ибодатда фаол бўлади

Ким ўлимни унутса унга уч мусибат келади:

- Тавбани кейинга суради
- Борига қаноат қилмайди
- Ибодатда суст бўлади.

Ўлимнинг қалбга таъсир қиладиган кўринишларидан бири жон таслим қилаётганларни кўриш бўлса, яна бири уларни ўлганларидан кейинги ҳолатини кўришдир. Чунки ўлаётган кимсага назар қилиб, унинг алаҳлаши ва ўлим билан олишувларини ўз кўзи билан кўриш ҳамда унинг ўлганидан кейинги жонсиз кўринишини тааммул қилиш қалбдаги барча лаззатларни кесиб ташлайди, кўзлардан уйқуни, баданлардан роҳатни кетказди, кишини кўпроқ амал қилишга ундайди, унинг ҳимматини зиёда қилади.

Ҳасан Басрий роҳимаҳуллоҳ бир касални кўргани борганида, унинг ўлим талвасаларида ётган ҳолда топди. Унинг қанчалик изтиробини ва қийналишини кўриб, уйига бошқача, ранги ўзгарган ҳолда қайтди. У кишидан: «Овқат еб оласизми?»- деб сўраганларида, у киши: «Эй аҳлим, емак-ичмак ўзларингизга буюрсин. Аллоҳга қасамки, мен бир ҳалокатли ҳолат гувоҳи бўлдим, энди ўзим ҳам ўша ҳолатга етиб боргунимга қадар тадоригимни кўриб, амал қиламан»,- деб жавоб қилдилар. Қуртубийнинг «Тазкира» китобидан.

Ўлим ибратини ҳис этишга ёрдам берадиган сабаблардан: ўликка жаноза намозини ўқиш ва уни елкада кўтариб, қабристонга олиб бориш, уни ерга дафн этиб, устига тупроқ тортиш. Албатта бу ҳолатлар охиратни эслатади.

Ислом Нури

«Касалларни зиёрат қилинглари, жанозаларга қатнашинглари, булар сизларга охиратни эслатади». Аҳмад ривояти.

Бундан ташқари, жанозага қатнашиш билан катта ажр-мукофот ҳам қўлга киритилади:

«Кимда-ким иймон билан ҳамда савоб талабида бир мусулмон жанозасига қатнашиб унга жаноза ўқиса, унинг учун бир қийрот ажр ёзилади. Кимки унинг жанозасига қатнашиб, кейин уни дафнида ҳам иштирок этса, у одам учун икки қийрот ажр бўлади.

- Ё Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам икки қийрот нима?»- деб сўралди.

- Ҳар бир қийрот Уҳуд тоғичадир (яна бир ривоятда икки улкан тоғчалик)- деб жавоб бердилар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам». Бухорий ва Муслим ривояти

Салафлар — Аллоҳ уларни раҳмат қилсин — гуноҳ ишлар қиладиган кишиларга насиҳат қилсалар, уларга албатта ўлимни эслатар эдилар. Мана улардан бири бир йиғинда бошқа одамни ғийбат қиладиган кишига насиҳат қилиб шундай деди: «Сени оқ сурпга - яъни кафанга - ўрашаётган пайтдаги ҳолатингни бир тасаввур қилгин!».

Охираат ҳолатларини эслаш

Ибнул Қаййим роҳимаҳуллоҳ айтади: «Агар инсоннинг фикри соғлом бўлса, унинг онги тўғри ишлайди. Бу эса қалбдаги бир нурдирки, инсон бу нур билан жаннат ҳақида берилган ваъдаларни, дўзахдан огоҳ этилган оят-ҳадисларни, Аллоҳ таоло жаннатда дўстлари учун ҳозирлаб қўйган неъматларни, дўзахда эса душманлари учун ҳозирлаб

Ислом Нури

қўйган азобу уқубатларни кўз олдига келтиради. Одамлар ҳақ Таолонинг чақирувига жавобан қабрларидан шошилиб чиқадилар ва Қиёмат даҳшатларини ўз кўзлари билан кўрадилар. Шу пайт осмондан фаришталар тушиб уларни ўраб оладилар. Аллоҳ таоло бандалар ўртасида ҳукм чиқариш учун келади ва ўз Аршини ўрнатади. Ер юзи Аллоҳ нури ила ёришади, китоблар, номаи аъмоллар ҳисоб-китоб учун ҳозир этилади. Пайғамбарлар ва гувоҳлар келтирилади ва амаллар ўлчанадиган тарози қўйилади, номаи аъмоллар ёзилган саҳифалар учиб юради, дунёда ўзаро хусумат қилганларни бир ерга жамланади. Ҳар бир ҳақдор қарздор шеригига осилади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳовузи ва ундан ичиш учун ҳозирланган пиёлалар яқиндан кўрсатилади, ўша кунда чанқаганлар кўп бўлса-да, сувга яқинлашишга озчилик одамларга рухсат берилади. Жаҳаннам устидан ўтиш учун кўприк қўйилади. Одамлар зўр бериб ундан ўтишга уринадилар. Кўприкдаги зулматни фақат унинг устидан ўтаётганлар учун қилган амалларига яраша берилган нургина ёритади. Унинг остида эса дўзах алангаси ловуллайди. Кўприкдан дўзах алангасига қулаётганлар нажот топувчиларга қараганда бир неча баробар кўп бўлади. Шуларнинг барчаси саломат қалб эгаси кўз ўнгида яққол намоён бўлади».

Қиёматнинг кўп аҳволлари Қуръони Карим сураларида акс эттирилган. Масалан, «Қоф», «Воқеа», «Қиёмат», «Вал-мурсалат», «Набаъ», «Мутоффийн», «Таквир» суралари шулар жумласидандир. Шунингдек ҳадис тўпламларидаги Қиёмат, Жаннат, Дўзах каби бобларда ҳам шу борадаги ҳадислар зикр этиб ўтилган. Шунингдек аҳли илмларнинг шу мавзуда ёзган китобларини, масалан, Ибнул Қаййимнинг «Ҳодий ал-Арвоҳ», Ибн Касирнинг «Ан-нихояту фил фитани вал-малоҳим», Қуртубийнинг «Ўликлар аҳволлари ва Қиёматдаги ҳолатлар ҳақида эслатма», Умар ал-Ашқарнинг «Буюк

Ислом Нури

Қиёмат. Жаннат ва Дўзах» номли китобларини мутолаа қилиш ҳам ниҳоятда фойдалидир. Бу китоблар номини келтиришдан мақсад шуки – китобхон уларни ўзи топиб ўқисин. Зеро улар қайта тирилиш, маҳшаргоҳда йиғилиш, шафоат, ҳисоб-китоб, жазо-мукофот, тарозу, ҳавз, сирот, жаннат ва дўзах каби Қиёмат аҳволларини билишга ёрдам беради ва иймонни зиёда этади.